

פרק ח': על המצב האזרחי

מעבר זה מן המצב הטבעי אל המצב האזרחי יוצר באדם שינוי ניכר מאד, על-ידי שהוא קובע בחייו את הצדק במקום היצר, ומקנה למעשיו את המוסריות שהם היו חסרים קודם-לכן. ורק אז, כשקול החובה יורש את מקומה של הדחיפה הפיסית, והזכות את מקומה של התשוקה, מתחיל האדם, שעד אותה שעה היה שם לב רק לעצמו, להרגיש הכרח לפעול על-פי עקרונים אחרים ולהימלך בשכלו קודם שיטה און לנטיותיו. אף-על-פי שבמצב זה מונע הוא מעצמו הרבה יתרונות שהעניק לו הטבע, רוכש הוא תמורתם יתרונות גדולים כל-כך, ספיקותיו מתאמנות ומתפתחות, מושגיו מתרחבים, רגשותיו מתעדנים, וכל נפשו עולה למדרגה כזו, שאילו לא היו מורידים אותו לעתים קרובות קלקולי המצב החדש הזה למטה מן המצב שבו היה נתון בראשונה, כי-אז חייב היה לברך בלא הפסק את הרגע המאושר

שהוציא אותו ממנו לעולמים, ושהפך חיה מטומטמת ומוגבלת ליצור נבון ולבן-אדם.

נסכם-נא חשבון זה כולו באופן שאפשר יהא להשוות בנקל את ההפסד והרווח, על-ידי האמנה החברתית מפסיד האדם את חירותו הטבעית וזכות בלתי-מוגבלת לכל דבר שנפשו חושקת בו ושיכול הוא להשיגו; והוא זוכה בחירותו האזרחית וגם בקנין ח של כל מה שיש לו. כדי שלא נטעה כשנשקול את זה לעומת זה, מן הראוי שנבחין בבירור בין החירות הטבעית, אשר אין לה גבולות זולת גבולותיהם של כוחות היחיד, לבין החירות האזרחית, המוגבלת על-ידי הרצון הכללי, וכך גם בין ההחזקה שאינה אלא פרי הכוח או זכות התופס הראשון, לבין הקנין, שהוא מיוסד רק על שטר של בעלים ממשי.

מלבד כל האמור, אפשר היה להוסיף, על מה שרוכש האדם במצב האזרחי, את החירות המוסרית, שהיא בלבד עושה את האדם באמת אדון לעצמו. כי דחיפת התשוקה גרידא היא עבדות, והמשמעת לחוק שקבענו לעצמנו היא חירות. אולם כבר אמרתי על ענין זה די והותר, ומובנה הפילוסופי של המלה חירות אינו מעניני כאן.